

Joanna Michałowska, Bartłomiej Oręziak

Problematyka miejsca popełnienia czynu zabronionego oraz jej implikacje w prawie karnym procesowym

Celem artykułu jest analiza regulacji miejsca popełnienia czynu zabronionego w polskim porządku prawnym. W części pierwszej, dotyczącej przepisów materialno-prawnych, nakreślony został rozwój przedmiotowych przepisów, począwszy od pierwszych kodyfikacji międzywojnia; następnie omówiona została kontrowersyjna kwestia określania miejsca popełnienia czynu zabronionego w różnych formach stadialnych i zjawiskowych. Punkt łączący obie części artykułu stanowi omówienie korelacji miejsca popełnienia czynu zabronionego z terytorium RP. W drugiej części artykułu przeanalizowano formalno-prawne implikacje przedmiotowych regulacji.

1. Miejsce popełnienia czynu zabronionego w świetle regulacji prawa karnego materialnego

1.1. Tło historyczne

Pojęcie miejsca popełnienia czynu zabronionego w porozbiorowym prawodawstwie zostało po raz pierwszy użyte w Kodeksie postępowania karnego z 1928 r.¹. Zgodnie z art. 24 § 3 tegoż Kodeksu, przestępstwo uważa się za popełnione w tym miejscu, gdzie wykonano działanie przestępne albo gdzie skutek przestępny nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić. Należący do tej samej generacji Kodeks karny z 1932 roku² w art. 3 § 2 stanowił, że przestępstwo uważa się za popełnione na obszarze Państwa Polskiego, na polskim statku wodnym lub powietrznym, gdy sprawca na nim dopuścił się przestępnego działania lub zaniechania, albo gdy tam skutek przestępny nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić. Jak zauważył profesor Juliusz Makarewicz wprowadzona została zasada terytorialności³. Autor podkreślił także, że art. 24 § 4 Kodeksu postępowania karnego z 1928 r. oraz art. 3 § 2 Kodeksu karnego

¹ T.j.: Dz. U. z 1950 r., Nr 40, poz. 363 i 364.

² Dz. U. z 1932 r., Nr 60, poz. 571.

³ J. Makarewicz, *Kodeks karny z komentarzem*, Lublin 2012, s. 62.

z 1932 r. określają, iż miejscem popełnienia czynu w przestępstwach dystansowych jest zarówno miejsce dokonania przestępczego działania, jak i miejsce realizacji karalnego skutku⁴. Nie sposób nie zauważyć pewnych rozbieżności między powyższymi regulacjami. Przepisy Kodeksu karnego są węższe zakresowo, tj. skupiają się wyłącznie na przestępstwach popełnionych na terenie Polski, ale i szerzej opisują podmiot⁵.

Od wejścia w życie Kodeksu karnego i Kodeksu postępowania karnego w 1969 r. mamy do czynienia z regulacją pojęcia miejsca popełnienia czynu zabronionego w jednym akcie normatywnym⁶. Artykuł 4 § 2 Kodeksu karnego z 1969 r.⁷ stanowił, że „Przestępstwo uważa się za popełnione w miejscu, gdzie sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek przestępny nastąpił lub miał nastąpić”. Osobna norma zawarta w art. 3 tegoż Kodeksu ustala zasadę terytorialności regulującą współczynnik „polskości” lokalizacji. Regulacja z 1969 r. stanowi niejako stadium przejściowe między przepisami międzywojnia a przepisami współczesnymi, rozszerzając zakres pojęcia z obszaru Polski, do miejsca sensu largo.

Zarówno kodyfikacje z Dwudziestolecia Międzywojennego, jak i z lat sześćdziesiątych ubiegłego wieku, nie różnicują pojęć „przestępstwa” i „czynu zabronionego”, należy jednak uznać, iż ówczesny prawodawca uregulował w w/w sposób materię objętą aktualnie art. 6 § 2 Kodeksu karnego z 1997 r.⁸. Nie ulega wątpliwości, że obowiązująca po dzień dzisiejszy teoria jednolitości miejsca popełnienia czynu zabronionego miała swoje odzwierciedlenie już w Kodeksie karnym z 1932 r.⁹.

1.2. Miejsce popełnienia czynu zabronionego w świetle Kodeksu karnego z 1997 roku

W obowiązującym stanie prawnym pojęcie miejsca popełnienia czynu zabronionego scharakteryzowane jest przede wszystkim w art. 6 § 2 KK: „czyn zabroniony uważa się za popełniony w miejscu, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był obowiązany, albo gdzie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił

⁴ J. Makarewicz, op.cit., s. 62.

⁵ M. Nawrocki, *Miejsce popełnienia czynu zabronionego*, Warszawa 2016, s. 6.

⁶ M. Nawrocki, op.cit., s. 8.

⁷ Dz. U. z 1969 r., Nr 13, poz. 94.

⁸ T.j. Dz.U. z 2017 r., poz. 1137 z późn. zm., dalej jako KK

⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z 21.1.1935 r., III K 1561/34, OSN(K) 1935, nr 8, poz. 347, w którym wskazano, że: „teoria jednolitości działania przestępczego (*Einheitstheorie*); według niej miejscem popełnienia przestępstwa jest tak miejsce, w którym działania przestępczego dokonano, jak i miejsce, w którym działanie to karalny skutek osiągnęło”.

lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić”. Analiza powyższego przepisu pozwala na wysnucie z niego czterech norm:

- 1) „Poleca się wszelkim podmiotom prawa karnemu podległym, w szczególności organom postępowania karnego, aby zawsze uznawały za miejsce popełnienia czynu zabronionego lokalizację, w której dana osoba dopuściła się aktywnego zachowania opisanego w ustawie karnej”¹⁰;
- 2) „Poleca się wszelkim podmiotom prawa karnemu podległym, w szczególności organom postępowania karnego, aby zawsze uznawały za miejsce popełnienia czynu zabronionego lokalizację, w której dana osoba powstrzymała (powstrzymywała) się od nakazanego postępowania, opisanego w ustawie karnej”¹¹;
- 3) „Poleca się wszelkim podmiotom prawa karnemu podległym, w szczególności organom postępowania karnego, aby zawsze uznawały za miejsce popełnienia czynu zabronionego lokalizację, w której dana osoba swoim zachowaniem wywołała ustawowo opisaną zmianę w świecie zewnętrznym lub wewnętrznym”¹²;
- 4) „Poleca się wszelkim podmiotom prawa karnemu podległym, w szczególności organom postępowania karnego, aby zawsze uznawały za miejsce popełnienia czynu zabronionego lokalizację, w której dana osoba, przewidując możliwość popełnienia czynu zabronionego, chciała albo godziła się na wywołanie ustawowo opisanej zmiany w świecie zewnętrznym lub wewnętrznym”¹³.

Sformułowanie „aby zawsze uznawały za miejsce popełnienia czynu zabronionego lokalizację...” dobitnie wskazuje na wspomnianą wyżej teorię jedności, nazwaną również teorią wielomiejscowości¹⁴. Dokonując oceny miejsca popełnienia przedmiotowego czynu nie można poprzestać na ustaleniu jednego z elementów, szczególnie jeśli pozostałe należałoby określić odmiennie. Wspomniana sytuacja prowadziłaby do znaczących nadużyć nie tylko w odniesieniu do stosowania lub nie danego przepisu, ale zaburzałaby funkcjonowanie właściwości miejscowej organów postępowania karnego.

¹⁰ M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 40.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*.

¹³ *Ibidem*.

¹⁴ W. Wróbel, A. Zoll, *Polskie prawo karne. Część ogólna*, Kraków 2013, s. 145; M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 7; A. Grześkowiak, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. A. Grześkowiak, K. Wiak, wyd. 3, Warszawa 2015, s. 78; B. Namysłowska- Gabrysiak, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna*, red. M Królikowski, R. Zawłocki, T.I, Warszawa 2015, s. 234; Ł. Pohl, *Prawo karne. Wykład części ogólnej*, Warszawa 2012, s. 88; J. Giezek, [w:] *Prawo karne materialne. Część ogólna i szczególna*, red. M. Bojarski, wyd. 6, Warszawa 2015, s. 68; P. Kozłowska- Kalisz, [w:] *Kodeks Karny. Komentarz*, Warszawa 2015, s. 37.

Ewentualne zaistnienie wielości miejsc popełnienia czynu zabronionego może jedynie pomóc w skutecznym przeprowadzeniu postępowania¹⁵.

Kontynuując analizę sformułowania „miejsce popełnienia czynu zabronionego”, należy zauważyć, iż jest ono synonimem koniunkcji sformułowań: „miejsce, w którym sprawca działał”, „miejsce, w którym sprawca zaniechał działania, do którego był obowiązany”, „miejsce, w którym nastąpił skutek będący znamieniem czynu zabronionego” oraz „miejsce, w którym według zamiaru sprawcy miał nastąpić skutek stanowiący znamię czynu zabronionego”¹⁶.

Analiza prawoznawcza art. 6 § 2 KK jednoznacznie prowadzi do uznania go za *lex generalis*. Spór w doktrynie budzi natomiast kwestia uznania powyższej normy za definicję legalną, którą stosuje się albo w zupełności, albo wcale. Zwolennikami tej, jak się wydaje, słusznej teorii są m.in. prof. dr hab. Andrzej Zoll i prof. UJ dr. hab. Włodzimierz Wróbel¹⁷.

Miejsce popełnienia czynu zabronionego zostało opisane także w Kodeksie karnym skarbowym z 1999 r.¹⁸ i Kodeksie wykroczeń z 1971 r.¹⁹. Artykuł 3 § 1 KKS stanowi, że czyn zabroniony uważa się za popełniony w miejscu, w którym nastąpiło zachowanie sprawcy, albo gdzie skutek stanowiący znamię czynu zabronionego nastąpił lub według zamiaru sprawcy miał nastąpić. Sformułowanie „zachowanie sprawcy” należy rozumieć jako działanie, jak i zaniechanie, tym samym norma KKS stanowi powtórzenie normy zawartej w KK. To samo tyczy się regulacji ujętej w art. 4 § 2 KW, która od normy zawartej w art. 6 § 2 KK różni się wyłącznie pominięciem słów wskazujących na zamiar sprawcy.

Polskie regulacje miejsca popełnienia czynu zabronionego nie odbiegają od europejskiej kultury prawnej w tej dziedzinie. Niemiecki Kodeks karny z 1998 r. (*Strafgesetzbuches*)²⁰ w § 9 pkt. 1 jednoznacznie określa miejsce zbrodni jako każde miejsce, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był zobowiązany, oraz miejsce, w którym skutek nastąpił lub, zgodnie z intencją sprawcy, miał nastąpić. Miejszem popełnienia czynu zabronionego przez pomocnika jest nie tylko miejsce jego działania i zaniechania, ale również miejsce, w którym czyn główny został

¹⁵ W. Wolter [w:] I. Andrejew, W. Świda, W. Wolter, *Kodeks karny z komentarzem*, Warszawa 1973, s. 37.

¹⁶ B. Namysłowska-Gabrysiak, *op.cit.*, s. 234; T. Bojarski, [w:] *Kodeks karny. Komentarz*, red. T. Bojarski, Warszawa 2016, s. 66, Ł. Pohl, *op.cit.*, s. 88.

¹⁷ W. Wróbel, A. Zoll, *op.cit.*, s. 143.

¹⁸ T.j. Dz. U. z 2016 r., poz. 2137 z późn. zm., dalej jako KKS

¹⁹ T.j. Dz. U. z 2015 r., poz. 1094 z późn. zm., dalej jako KKW

²⁰ *Strafgesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 13. November 1998 (BGBl. I S. 3322)*, dalej jako StGB

popelniony lub miał być popelniony zgodnie z zamiarem pomocnika (§ 9, pkt. 2). W § 3 StGB niemiecki ustawodawca zawarł zasadę terytorialności.

1.3. Miejsce popelnienia czynu zabronionego w różnorodnych formach zjawiskowych

We współczesnej doktrynie coraz większy nacisk kładzie się na złożoną problematykę miejsca w sytuacji, której nie można uznać za jednosprawstwo w formie bezpośredniej. Z całego zagadnienia największą wątpliwość budzi miejsce popelnienia czynu w formie podżegania. Kwestią najbardziej sporną jest ustalenie jego charakterystyki. Część przedstawicieli doktryny uważa podżeganie za przestępstwo formalne (skutkowe), do którego popelnienia niezbędne jest podjęcie czynności przez osobę podżeganą, niezależnie od ich formy zjawiskowej czy stadialnej²¹. Pozostali autorzy stoją na stanowisku, że przestępstwo w formie podżegania ma miejsce w momencie nakłonienia sprawcy przez podżegacza, niezależnie od podjęcia przez osobę podżeganą działań spełniających znamiona czynu zabronionego, tym samym charakteryzują je jako przestępstwo formalne²².

Podobne wątpliwości pojawiają się w odniesieniu do sprawstwa kierowniczego i polecającego. Również w tym przypadku zachodzi spór między zwolennikami materialnego a formalnego charakteru czynu popelnionego w powyższej formie zjawiskowej. Jak zauważa M. Nawrocki polskie prawo karne opiera się na indywidualnej odpowiedzialności za czyn, tym samym obce są mu wszelkie koncepcje udziału w przestępstwie innej osoby²³.

Należy przyznać słuszność większości doktryny, która opowiada się za uznaniem za miejsce popelnienia czynu zabronionego wyłącznie miejsca działania sprawcy kierowniczego, polecającego, podżegacza czy pomocnika, niezależnie od lokalizacji działań sprawcy wykonawczego, nawet jeśli - w przypadku sprawcy kierowniczego - skala działań powoduje rozrost miejsc popelnienia czynu zabronionego²⁴. Potwierdzenie powyższej tezy stanowi art. 34 § 1 Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.²⁵, który rozróżnia sprawcę głównego od podżegacza i pomocnika, określając także organ właściwy do rozpoznania sprawy sprawcy

²¹ W. Zalewski, *Glosa do postanowienia SN z dnia 29 kwietnia 2009 r., I KZP 6/09 o usiłowania podżegania*, „Gdańskie Studia Prawnicze – Przegląd orzecznictwa” 2010, nr 1, s. 131 i n.; W. Wolter, *Problem usiłowanego podżegania lub pomocnictwa*, „Państwo i Prawo” 1974, nr 1, s. 61.

²² M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 59-60; A. Spotowski, *Próba rozgraniczenia form zjawiskowych przestępstwa w nowym KK*, „Palestra” 1972, nr 2, s. 48.

²³ M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 60 za Ł. Pohl, *op.cit.*

²⁴ M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 66, A. Zoll, [w:] *Kodeks karny. Część ogólna, T. 1, Komentarz do art. 1-116 KK*, red. A. Zoll, Warszawa 2013, s. 130.

²⁵ T.j. Dz. U. z 2017 r., poz. 244 z późn. zm., dalej jako KPK.

za właściwy dla podżegaczy i pomocników w razie prowadzenia postępowania jednocześnie²⁶.

Badając miejsce popełnienia czynu zabronionego w formach zjawiskowych, konieczne jest również odniesienie się do współsprawstwa. W świetle art. 6 § 2 KK miejscem popełnienia czynu zabronionego jest miejsce, w którym współsprawcy działali lub zaniechali działania, jak i miejsce, w którym skutek nastąpił lub według porozumienia sprawców miał nastąpić. Co ważne, za miejsce działania wszystkich współsprawców nie można uznać miejsca, w którym doszło wyłącznie do działania nieobjętego porozumieniem²⁷.

Działanie w formie pomocnictwa winno się również kwalifikować jako czyn o charakterze bezskutkowym, albowiem faktyczne ułatwienie innej osobie dokonania czynu zabronionego nie jest wymagane²⁸. Tym samym za miejsce działania pomocnika należy uznać miejsce, w którym faktycznie działał lub zaniechał działania, do którego był zobowiązany²⁹.

1.4. Miejsce popełnienia czynu zabronionego w różnorodnych formach stadialnych

Artykuł 6 § 2 KK dotyczy także uzewnętrzniionych przypadków znajdujących się na tzw. ścieżce pochodzenia przestępstwa (*iter delicti*) przed dokonaniem, tj. w przygotowaniu i usiłowaniu. Występujący na ścieżce pochodzenia przestępstwa zamiar nie jest objęty wartościowaniem prawnokarnym³⁰.

Zgodnie z art. 13 § 1 KK za usiłowanie można uznać działanie sprawcy zmierzające bezpośrednio do dokonania czynu zabronionego, niezwieńczone jednak ostatecznie jego dokonaniem, w stronie podmiotowej charakteryzujące się zamiarem. Biorąc pod uwagę cechy usiłowania, oczywistym wydaje się określenie miejsca popełnienia sprawcy jako miejsca, w którym sprawca działał lub zaniechał działania, oraz miejsca, w którym przewidywany

²⁶ A. Błachnio, *Miejsce popełnienia czynu zabronionego przez podżegacza i pomocnika – zarys problematyki*, „Palestra” 2006, nr 7-8, s. 90-91.

²⁷ M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 65-66.

²⁸ Wyrok Sądu Najwyższego z 8.9.1972 r., sygn. akt Rw 811/72, Legalis: „Dla odpowiedzialności pomocnika nie ma znaczenia okoliczność, czy jego zachowanie rzeczywiście ułatwiło innej osobie popełnienie przestępstwa, a ważne jest, że według jego zamiaru miało to ułatwić.”

²⁹ M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 66.

³⁰ Ł. Pohl, *op.cit.*, s. 194

skutek miał nastąpić³¹. Nieudolność usiłowania nie daje podstaw do odmiennego potraktowania miejsca popełnienia czynu zabronionego.

Z przygotowaniem mamy do czynienia gdy sprawca podjął działania mające na celu stworzenie warunków niezbędnych do dokonania określonego czynu, szczególnie gdy wszedł w porozumienie z inną osobą, uzyskał lub przysposobił środki, zbierał informacje lub sporządził plan działania (art. 16 § 1 KK). Polska judykatura uzależnia karalność przygotowania od jego związku z przygotowywanym przestępstwem³². Biorąc pod uwagę, że sprawca dopuszczający się przygotowania ostatecznie nie podejmuje czynności zmierzających bezpośrednio do dokonania czynu, za miejsce popełnienia przez niego czynu zabronionego można uznać wyłącznie miejsce, w którym prowadził czynności przygotowujące.

1.5. Miejsce popełnienia czynu zabronionego a zasada terytorialności

Do wejścia w życie Kodeksu karnego z 1969 r. w polskim prawie karnym zasada terytorialności nie była wprost wyrażona, gdyż przepisy Kodeksu karnego z 1932 r. regulowały stosowanie polskiej ustawy ze względu na miejsce popełnienia czynu wskazując kiedy czyn można uznać za popełniony na terytorium RP.

Zasada terytorialności została po raz pierwszy wprost wyrażona w Kodeksie karnym z 1969 roku. Artykuł 3 tegoż Kodeksu określał, iż polska ustawa karna ma zastosowanie do sprawcy, który popełnił przestępstwo na terytorium Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej, na pokładzie polskiego statku wodnego lub powietrznego. W art. 5 obowiązującego KK ustawodawca powtórzył tę regulację³³, a także zawarł wyjątek uzależniający wyłączenie przedmiotowej zasady od odmiennych regulacji umowy międzynarodowej, której stroną jest Rzeczpospolita Polska.

Efektom analizy korelacji art. 5 i art 6 § 2 KK jest wniosek, że polska ustawa karna ma zastosowanie gdy na terytorium RP bądź na polskim statku wodnym lub powietrznym sprawca działał lub zaniechał działania, do którego był zobowiązany, a także gdzie nastąpił, lub według zamiaru sprawcy, miał nastąpić skutek. Zważywszy na obowiązującą w polskim systemie prawnym teorię wielomiejscowości, konieczne jest wskazanie, że do stosowania polskiej ustawy wystarczy, by tylko jedno z ustalonych miejsc popełnienia czynu

³¹ M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 69-74

³² M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 69-74; wyrok Sądu Apelacyjnego w Krakowie z 10.2.2010 r., II AKa 266/09, LEX nr 584351.

³³ M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 55.

zabronionego znajdowało się na terytorium RP bądź na polskim statku wodnym lub powietrznym³⁴.

Zasadę terytorialności zawarto także w art. 3 § 1 KKS oraz art. 4 § 1 KW. Treść przedmiotowej zasady w powyższych ustawach nie różni się od regulacji Kodeksu karnego, przy czym KW nie przewiduje od niej wyjątków, a KKS uznaje tylko te kodeksowe³⁵.

Jak wskazuje W. Wolter, zasada terytorialności ma dwa aspekty³⁶. Aspekt pozytywny gwarantuje każdemu państwu prawo do karania czynów zabronionych popełnionych na jego obszarze, niezależnie od narodowości sprawcy. Aspekt negatywny przejawia się brakiem zainteresowania państwa czynami popełnionymi poza jego granicami. Większość państw, nie godząc się na ograniczenie swojego imperium, wprowadza zasady pozwalające im na ściganie przestępstw nieobjętych zasadą terytorialności³⁷, czego przykład stanowią m.in. zasada personalna zawarta w art. 109 KK wskazującym, iż polską ustawę stosuje się do obywatela polskiego, który popełnił przestępstwo zagranicą i zasada represji wszechświatowej (art. 113 KK), według której niezależnie od przepisów obowiązujących w miejscu popełnienia przestępstwa, ustawę karną polską stosuje się do obywatela polskiego oraz cudzoziemca, którego nie postanowiono wydać, w razie popełnienia przez niego za granicą przestępstwa, do którego ścigania Rzeczpospolita Polska jest zobowiązana na mocy mowy międzynarodowej, lub przestępstwa określonego w Rzymskim Statucie Międzynarodowego Trybunału Karnego³⁸.

2. Problematyka miejsca popełnienia czynu zabronionego w świetle przepisów prawa karnego formalnego

2.1. Informacje ogólne

Jak zostało to już wskazane, o miejscu popełnienia czynu zabronionego decydują przepisy o charakterze materialno-prawnym, co nie wyklucza odpowiednich implikacji procesowych. Jeżeli przyjmiemy, że prawo karne formalne oznacza „prawnie uregulowaną działalność zmierzającą do wykrycia i ustalenia czynu przestępnego i jego sprawcy, do osądzenia go za ten czyn i ewentualnego wykonania kary i innych środków reakcji

³⁴ A. Grześkowiak, *op.cit.*, s. 78; J. Giezek, *op.cit.*, s. 69.

³⁵ M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 56.

³⁶ W. Wolter, *Zakres mocy obowiązującej ustawy karnej co do miejsca, podmiotu i przedmiotu przestępstwa na tle projektu Kodeksu karnego Polskiej Rzeczpospolitej Ludowej*, „Państwo i prawo” 1953, nr 2, s. 213-214.

³⁷ W. Wolter, *op.cit.*, s. 214.

³⁸ M. Nawrocki, *op.cit.*, s. 57.

karnej”³⁹, to relację między nim a prawem karnym materialnym można opisać przywołując słowa M. Cieślaka, który wskazał, iż „Bez procesu karnego prawo karne materialne byłoby jak strach na wróble”⁴⁰. Oznacza to, że to właśnie aspekt procesowy prawa karnego jest wyposażony w instrumentarium państwowe zdolne do urzeczywistniania norm materialnych np. w formie przymusu⁴¹.

Jakie są zatem konsekwencje prawno-procesowe art. 6 KK, czyli o czym decyduje miejsce popełnienia przestępstwa w procesie karnym? Stosowne unormowania to przede wszystkim przepisy Działu II Rozdziału I KPK dotyczące właściwości sądu, jednak podkreślenia wymaga, że miejsce popełnienia czynu zabronionego oddziałuje na przebieg całego procesu karnego.

2.2. Przesłanka procesowa

Najważniejszą z implikacji procesowych materialno-prawnego pojęcia miejsca popełnienia czynu zabronionego może być - w konkretnej sytuacji faktycznej - orzeczenie prawnej niedopuszczalności procesu karnego. Organ jeszcze przed podjęciem czynności sprawdzających bada czy przedmiotowe zdarzenie znajduje się w jego jurysdykcji w świetle zasad obowiązywania polskich aktów prawnych.

Miejsce popełnienia czynu zabronionego na terytorium Polski nie stanowi jedynej przesłanki pozwalającej na przyznanie polskim organom imperium⁴². W razie braku jurysdykcji organu, wydaje on postanowienie o odmowie wszczęcia postępowania na podstawie art. 17 § 1 pkt. 8 KPK z powodu niepodlegania sprawcy orzecznictwu polskich sądów. Jest to jedna z negatywno-formalnych⁴³ przesłanek procesowych, którą można zdefiniować, pomimo sporu w doktrynie przedmiotu⁴⁴, jako stan (sytuację, okoliczność) prawnie decydujący o formalnej dopuszczalności procesu lub merytorycznego

³⁹ M. Cieślak, *O pojęciu przedmiotu procesu karnego i w sprawie tzw. „podstawy procesu”*, Kraków 1959, s. 246; M. Cieślak, *Polska procedura karna*, Warszawa 1984, s. 9-12; J. Grajewski, *Prawo karne procesowe – część ogólna*, Warszawa 2009, s. 2.

⁴⁰ M. Cieślak, *Proces karny (skrypt)*, Kraków 1952, s. 9.

⁴¹ M. Cieślak, *Środki przymusu na tle bodźców prawnych w procesie karnym*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace Prawnicze” 1960, nr 7, s. 101-102.

⁴² A. Grześkowiak, *op.cit.*, s. 78.

⁴³ J. Grajewski (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Tom 1, Warszawa 2010 s. 112-127; T. Grzegorzczak, *Kodeks postępowania karnego oraz ustawa o świadku koronnym. Komentarz*, Warszawa 2008, s. 108-122; P. Hofmański (red.), *System prawa karnego procesowego – Dopuszczalność procesu*, s. 125-194.

⁴⁴ K. Peters, *Strafprozess*, Heidelberg 1985, s. 273 i n.; S. Śliwiński, *Polski proces karny przed sądem powszechnym. Zasady ogólne*, Warszawa 1948, s. 159; J. Haber, *Pojęcie i istota przesłanek procesu karnego*, „Państwo i prawo” 1967, nr 2, s. 217-219.

rozstrzygnięcia⁴⁵. Procedura, już na samym jej początku, może zostać unicestwiona ze względu na materialno-prawne pojęcie miejsca popełnienia czynu zabronionego z punktu widzenia dopuszczalności procesu. W takiej sytuacji organ procesowy nie wszczyna postępowania, a wszczęte umarza⁴⁶.

Należy zauważyć, że stwierdzenie „sprawca nie podlega orzecznictwu polskich sądów karnych” użyte w art. 17 §1 pkt. 8 KPK odnosi się zarówno do sytuacji niepodlegania sprawcy polskim sądom karnym ze względu na materialno-prawne miejsce popełnienia czynu zabronionego, jak i ze względu na wyjęcie go spod ich jurysdykcji⁴⁷. To ostatnie związane jest tylko i wyłącznie z immunitetem materialnym, gdyż odpowiedzialność osób posługujących się immunitetem formalnym uzależniona jest od istnienia zezwolenia na ściganie od osoby uprawnionej, o którym mowa jest art. 17 w § 1 pkt 10 KPK⁴⁸. Stwierdzenie to odnosi się także do sytuacji na styku prawa karnego procesowego z postępowaniem w sprawach o wykroczenia, co najczęściej ma miejsce w przypadku czynów spełniających jednocześnie ustawowe znamiona przestępstwa oraz wykroczenia⁴⁹.

2.3. Właściwość miejscowa

W toku postępowania organy procesowe zobligowane są sprawdzić swoją właściwość, w tym właściwość miejscową. Za doktryną przedmiotu⁵⁰ można ją zdefiniować jako uprawnienie organu procesowego, będące zarazem jego obowiązkiem, do przeprowadzenia czynności procesowych z uwagi na miejsce popełnienia czynu zabronionego. Zgodnie z przepisami KPK w jej ramach obowiązują trzy zasady, jedna o charakterze podstawowym i dwie subsydiarne. Normę podstawową wyraża art. 31 KPK,

⁴⁵ L. Schaff, *Proces karny Polski Ludowej*, Warszawa 1953, s. 223 i n.; M. Cieślak, *O przesłankach procesowych w polskim postępowaniu karnym*, „Państwo i prawo” 1969, nr 12, s. 960 i n.; Z. Gostyński, *Komentarz do przepisów wstępnych Kodeksu postępowania karnego z 1997 r.*, Warszawa 1998, s. 88 i n.; T. Grzegorzczak, J. Tylman, *Polskie postępowanie karne*, Warszawa 2014, s. 172-202, R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków-Lublin 2002, s. 204; K. Marszał, S. Stachowiak, K. Zgryzek, *Proces karny*, Katowice 2003, s. 109-116; K. Dudka, H. Paluszkiwicz, *Postępowanie karne*, Warszawa 2016, s. 337-345.

⁴⁶ P. Hofmański, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Tom 1, Warszawa 2011, s. 176-204; W. Grzeszczyk, *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2014, s. 45-55.

⁴⁷ D. Świecki (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*. Tom 1, Warszawa 2013, s. 111-137; K. Boratyńska, L. Chojniak, W. Jasiński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2015, s. 75-87.

⁴⁸ A. Sakowicz (red.), *Kodeks postępowania karnego. Komentarz*, Warszawa 2016, s. 100.

⁴⁹ S. Waltoś, P. Hofmański, *Proces karny. Zarys systemu*, Warszawa 2016, s. 478.

⁵⁰ J. Grajewski (red.), *Kodeks...*, s. 172-186; T. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 108-122; P. Hofmański (red.), *System...*, s. 194-221; P. Hofmański, *Kodeks...*, s. 287-316; W. Grzeszczyk, *op. cit.*, s. 73-82; D. Świecki (red.), *op. cit.*, s. 188-224; K. Boratyńska, L. Chojniak, W. Jasiński, *op. cit.*, s. 92-112; G. Artymiak, M. Rogalski, *Proces karny – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 113-129; J. Skorupka (red.), *Proces karny*, Warszawa 2017, s. 264-274; J. Skorupka (red.), *Postępowanie karne – część ogólna*, Warszawa 2012, s. 124-150.

zgodnie z którym miejscowo właściwy do rozpoznania sprawy jest sąd, w którego okręgu popełniono przestępstwo, natomiast jeśli przestępstwo zostało popełnione na polskim statku wodnym lub powietrznym sądem właściwym może być sąd macierzystego portu statku. Przedmiotowe rozwiązanie mogłoby wywoływać pewne wątpliwości w przypadku konfliktów terytorialnych, dlatego polski ustawodawca zdecydował, że jeżeli przestępstwo popełniono w okręgu kilku sądów, właściwy jest ten sąd, w którego okręgu najpierw wszczęto postępowanie przygotowawcze (reguła *forum delicti commissi*⁵¹).

Kryteria pomocnicze zostały wyrażone w art. 32 KPK, zgodnie z którym, jeżeli nie można ustalić miejsca popełnienia przestępstwa właściwy jest sąd, w którego okręgu ujawniono przestępstwo (*forum manifestationis*), ujęto oskarżonego (*forum deprehensionis*), bądź oskarżony przed popełnieniem przestępstwa stale mieszkał lub czasowo przebywał (*forum domicilii*). W przypadku zbiegu co najmniej dwóch kryteriów subsydiarnych sądem właściwym będzie sąd, w którym najpierw wszczęto postępowanie przygotowawcze. W razie niemożności ustalenia sądu właściwego miejscowo zgodnie z powyższymi regułami, sprawę powinien rozpoznać sąd właściwy dla dzielnicy Śródmieście miasta stołecznego Warszawy.

Celem usprawnienia procedury polski legislator zdecydował, że sąd wyższego rzędu nad sądem właściwym może, kierując się zasadami ekonomiki procesowej, przekazać sprawę innemu sądowi równorzędnemu, jeżeli większość osób, które należy wezwać na rozprawę, zamieszkują blisko tego sądu, a z dala od sądu właściwego.

Ponadto Sąd Najwyższy może z inicjatywy właściwego sądu przekazać sprawę do rozpoznania innemu sądowi równorzędnemu, jeżeli wymaga tego dobro wymiaru sprawiedliwości. Ponadto jeżeli tę samą osobę oskarżono o kilka przestępstw, a sprawy należą do właściwości różnych sądów tego samego szczebla⁵², właściwy jest sąd, w okręgu którego najpierw wszczęto postępowanie przygotowawcze. Co istotne, w sprawie, w której miejsce popełnienia przestępstwa jest ustalone, art. 31 §3 KPK nie dopuszcza właściwości miejscowej sądu, w którego okręgu przestępstwa nie popełniono, nawet jeśli w jego okręgu najpierw wszczęto postępowanie przygotowawcze⁵³. Jest to tzw. ruchoma właściwość sądów tradycyjna⁵⁴.

⁵¹ *Ibidem*.

⁵² Jeżeli sprawy należą do właściwości sądów różnego szczebla, sprawę rozpoznaje sąd wyższego szczebla.

⁵³ Postanowienie SN z 21.9.2015 r., I KZP 26/05, OSNKW 2005, Nr 10, poz. 93.

⁵⁴ R. Masznicz, *Przekazanie sprawy ze względu na dobro wymiaru sprawiedliwości (art. 37 k.p.k.)*, „Prokuratura i prawo” 2007, nr 7-8, s. 110-113; K. Papke- Olszauskas, S. Steinborn, K. Woźniewski, *Prawo karne procesowe*, Gdańsk 2004, s. 16-21; K. Marszał, *Proces karny*, Katowice 2013, s. 187-206; C. Kulesza, P. Starzyński, *Postępowanie karne*, Warszawa 2017, s.84-85; J. Grajewski (red.), *Kodeks...*, s. 179; T. Grzegorzczak, *op. cit.*,

Jak już wspomniano, w razie procedowania przeciwko sprawcy głównemu wraz z podżegaczem i pomocnikiem, właściwość miejscowa określona dla sprawcy głównego ma zastosowanie również do sprawców wskazanych wyżej form zjawiskowych⁵⁵.

Badanie właściwości przez organ procesowy należy do jednego z najważniejszych etapów procesu karnego i dlatego sąd bada ją z urzędu, a w razie stwierdzenia swej niewłaściwości przekazuje sprawę właściwemu sądowi lub organowi. Może zrobić to swobodnie do czasu rozpoczęcia rozprawy głównej, gdyż jeżeli sąd stwierdzi swą niewłaściwość będzie mógł przekazać sprawę tylko wtedy, gdy powstanie konieczność odroczenia rozprawy. Spór, pozytywny i negatywny, dotyczący właściwości między sądami równorzędnymi rozstrzyga sąd wyższego rzędu nad sądem, który pierwszy wszczął spór.

2.4. Zagraniczna pomoc prawna

Przepisy KPK dotyczące zagranicznej pomocy prawnej ze swej istoty zostały stworzone z myślą o przestępczości transgranicznej, dla której granice państwowe nie stanowią przeszkody⁵⁶. Przedmiotowa pomoc ma dwa aspekty: zewnętrzny i wewnętrzny. Pierwszy polega na pomocy prawnej za granicą polskiemu sądowi i prokuratorowi, drugi, na pomocy prawnej udzielanej przez polskie instytucje państwowe zagranicznym sądom i prokuratorom⁵⁷. Oba definiują współczesny model ściągania przestępstw z elementem międzynarodowym.

Podkreślenia wymaga, że miejsce popełnienia czynu zabronionego nie zawsze będzie przedmiotowo istotnym elementem omawianego zagadnienia, gdyż często zastosowanie przepisów o zagranicznej pomocy prawnej będzie od niego niezależne.

s. 111; P. Hofmański (red.), *System...*, s. 200; P. Hofmański, *Kodeks...*, s. 287-316; W. Grzeszczyk, *op. cit.*, s. 80; D. Świecki (red.), *op. cit.*, s. 195; K. Boratyńska, L. Chojniak, W. Jasiński, *op. cit.*, s. 99; G. Artymiak, hhhM. Rogalski, *op. cit.*, s. 128; J. Skorupka (red.), *Proces...*, s. 268, J. Skorupka (red.), *Postępowanie...*, s. 130.

⁵⁵ A. Błachnio, *op.cit.*, s. 90-91.

⁵⁶ C. Kulesza, P. Starzyński, *op. cit.*, s. 442-447; K. Dudka, H. Paluszkiewicz, *op. cit.*, s. 624-630; A. Sakowicz (red.), *op. cit.*, s. 1298-1318.

⁵⁷ J. Grajewski, *Przebieg procesu karnego*, Warszawa 2012, s. 497-499; J. Grajewski (red.), *Kodeks...*, Tom 2, s. 518-599; T. Grzegorzczak, *op. cit.*, s. 1212-1229; P. Hofmański, *Kodeks...*, Tom 3, s. 581-616; R. Kmiecik, E. Skrętowicz, *Proces karny. Część ogólna*, Kraków-Lublin 2002, s. 204.

3. Podsumowanie

Miejsce popełnienia czynu zabronionego, choć stanowi instytucję materialno-prawną, wywołuje wiele doniosłych implikacji w prawie karnym procesowym. Wśród nich wymienić należy przede wszystkim negatywną przesłankę procesową uniemożliwiającą procedowanie w razie niepodlegania sprawcy jurysdykcji polskich organów oraz rozbudowane regulacje KPK odnoszące się do właściwości miejscowej organu. Wartą odnotowania jest także kluczowa dla postępowania w sprawach przestępstw z elementem zagranicznym bądź międzynarodowym instytucja zagranicznej pomocy prawnej, opartej ze swej istoty na materialno-prawnych regulacjach dotyczących miejsca popełnienia czynu zabronionego.

Regulations of the place of committing an offense in Polish substantive law and its procedural implications. The analysis of problematic aspects

Summary

The purpose of the article is to analyze the regulation of the place of committing an offense in Polish legal order. In the first part of the article, focused on the substantive law, the authors, by way of introduction, described the evolution of the regulations from first codifications established in the interwar period up to codes from 1997, then the controversial issue of defining the place of committing an offense in various forms of liability and diverse stadial forms. The point connecting the two parts of the article is to discuss the correlation between the place of committing an offense and the territory of the Republic of Poland. In the second part of the article the procedural implications of the regulations mentioned before are analyzed.

Joanna Michałowska

Studentka V roku prawa stacjonarnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Kroatystyki w Instytucie Sławistyki Zachodniej i Południowej Uniwersytetu Warszawskiego. Prelegentka i współorganizatorka konferencji ogólnopolskich i międzynarodowych. Założycielka i Prezes Koła Naukowego Prawa Karnego Materialnego WPiA UKSW, założycielka i Sekretarz Koła Naukowego Prawa Karnego Procesowego WPiA UKSW. Aktualnie pracuje w jednej z warszawskich kancelarii prawnych. Główne zainteresowania: prawo karne materialne i procesowe, prawo pracy oraz prawo amerykańskie.

Bartłomiej Oręziak

Student V roku prawa stacjonarnego na Wydziale Prawa i Administracji Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie. Autor artykułów naukowych oraz prelegent i organizator wielu konferencji ogólnopolskich i międzynarodowych. Wykonawca w międzynarodowych i krajowych projektach badawczych. Założyciel i Sekretarz Koła Naukowego Prawa Karnego Materialnego WPiA UKSW, założyciel i Prezes Koła Naukowego Prawa Karnego Procesowego WPiA UKSW, założyciel i sekretarz Koła Naukowego Praw Człowieka WPiA UKSW oraz koordynator sekcji prawa i procedury karnej w Uniwersyteckiej Studenckiej Poradni Prawnej WPiA UKSW. Członek grupy zadaniowej WPiA UKSW ds. współpracy międzynarodowej. Główne zainteresowania: prawo i proces karny, ochrona praw człowieka, prawo własności intelektualnej oraz prawo nowych technologii.